

UDC 94:327(540)“1992–2021”

SHAPING AND DEVELOPMENTS OF INDIA’S “LOOK EAST” AND “ACT EAST” POLICY

Nataliya Gorodnia

DSc (History), Professor

Faculty of History

Taras Shevchenko National University of Kyiv

60, Volodymyrska Str., Kyiv, 01601, Ukraine

ngorodnia@knu.ua

The recent concept of Indo-Pacific region reveals increasing India’s engagement with the Southeast Asian and Asia Pacific nations, as a result of its “Look East” and “Act East” Policy. This research intends to clarify the essence of this policy, its major goals, directions and moving forces, continuity and changes during its different stages, and preliminary results.

As a result of this study, we identified four stages in the implementation of “Look East”/“Act East” Policy: 1992–2000; 2000–2010; 2010–2014; since 2014. The shifts were mostly caused by external factors, namely, by regional policy of China and the initiatives of other regional states. Originally, the policy was aimed at development of trade and economic cooperation with Southeast Asian nations. The new direction of this policy, starting from 2000, included India’s engagement with Japan. Since 2010, India has increasingly expanded its strategic and security cooperation with Southeast Asian and Asia Pacific nations. The new stage of this policy under the title “Act East”, launched by N. Modi government (since 2014), was more results-oriented; its geography and strategic dimension expanded. These transformations demonstrated India’s adaptation to new international environment, including “opening” of Myanmar, increasing tensions in the South China Sea and growing China’s influence in India’s neighbouring countries. In the security area, Indian government strengthened cooperation with Japan, the U.S., Australia and some ASEAN nations to protect rules-based regional order. Simultaneously, it balanced relations with these regional partners and China. In trade and economic area, India’s greater regional involvement produced mixed results. On the one hand, India benefited from Japan’s concessional loans on infrastructural projects, including the northeast region, as well as from Japan and Republic of Korea’s direct investments. On the other hand, trade liberalization with ASEAN, Japan and Republic of Korea caused increasing India’s trade deficit. For this reason, Indian government initiated re-negotiation of its free trade agreements and withdrew from negotiations on Regional Comprehensive Economic Partnership.

Keywords: India, foreign policy, “Look East Policy”, “Act East Policy”, N. Modi, Indo-Pacific, Asia-Pacific, East Asia, Southeast Asia

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ПОЛІТИКИ ІНДІЇ “ДИВИТИСЯ НА СХІД” І “ДІЯТИ НА СХОДІ”

Н. Д. Городня

Вступ

З початку ХХІ ст. помітно зросла роль Індії в регіональних процесах у “великій Східній Азії” та Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Під терміном “велика Східна Азія” ми маємо на увазі Північно-Східну і Південно-Східну Азію. Термін “Азійсько-Тихоокеанський регіон” (АТР) включає додатково Австралію, Нову Зеландію,

© 2022 N. Gorodnia; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The World of the Orient*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Росію і тихоокеанські держави Америки, насамперед США. Індія тісно пов'язана з цими регіонами, передусім з Південно-Східною Азією, політичними, економічними, соціальними і культурними зв'язками, які мають давню історію. Проте географічно вона не є східноазійською та азійсько-тихоокеанською державою. Через це їй було відмовлено у приєднанні до форуму Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), створеного в 1989 р. для сприяння торговельно-економічним зв'язкам між державами АТР. Останніми роками, особливо з 2017 р., набув поширення термін “Індійсько-Тихоокеанський регіон”, що відображає визнання Індії важливим актором регіональних процесів у цій частині світу.

Як відомо, не існує офіційно визначених кордонів регіонів. Вони конструюються і реконструюються під впливом багатьох чинників. Одна держава може належати одночасно до кількох регіонів, визначених за різними критеріями (історичними, етнічними, культурно-релігійними, політичними, економічними тощо). Важливу роль у конструюванні регіону має відповідна урядова політика, що включає, зокрема, досягнення та імплементацію угод з регіональними державами, участь у регіональних самітах, реалізацію певних інтеграційних проєктів тощо. Помітне посилення ролі Індії в регіональних процесах у “великій Східній Азії” та Азійсько-Тихоокеанському регіоні стало результатом політики індійських урядів “Дивитися на схід” (Look East Policy) і “Діяти на сході” (Act East Policy).

Різні аспекти реалізації Індією цієї політики, вплив на відносини з державами “великої Східної Азії” та АТР, її результати за різних урядів Індії висвітлюються в численних наукових працях зарубіжних учених, передусім політологів з Індії та країн АТР. Цій проблематиці присвячено наукові збірники «П'ять років політики Індії “Діяти на Сході”» (Інститут вивчення миру і конфліктів, Нью-Делі) [Five Years... 2020], “Індія в Індійсько-Тихоокеанському регіоні” (Індійська рада з глобальних відносин Гейтвей Хауз, Мумбаї) [India in the Indo-Pacific... 2022], наукові праці С. Лімає [Limaye 2003], Г. В. Найду [Naidu 2004], Т. С. Майні [Maini 2014], Р. Мішри [Mishra 2014], А. Паліта [Palit 2016], В. Л. С. Прахбакара [Prabhakar 2016], Ч. Баджаї [Bajpai 2017], Т. Лінча та Дж. Пржистапа [Lynch and Przystup 2017], К. В. Кесавана [Kesavan 2020], А. Реджа [Rej 2020], В. Девана [Dewan 2021], М. Х. Хатіка та У. Бхандарі [Khatik and Bhandari 2021], Р. Августіна [Augustine 2021], А. Коті [Koty 2021] та ін. Окремі аспекти досліджуваної проблематики розкриваються у працях, присвячених аналізу зовнішньої політики Японії, Республіки Кореї, США, Австралії, відносин Індії з державами ПСА, функціонування регіонального форуму “Квад” тощо [Panda 2015; Chanlett-Avery et al. 2020; Botto 2021; Jaishankar and Madan 2021; Lalwani, Threlkeld, Clary and Jordan 2021 та ін.].

Незважаючи на вагомий внесок у дослідження зовнішньої політики Індії О. Борділовської, П. Ігнат'єва, І. Горобця, А. Кобзаренка, О. Лукаш, В. Таран, Ю. Філь, інших українських учених, політика “Дивитися на схід” і “Діяти на сході” в їхніх працях не висвітлювалась. В українській науці немає жодного спеціального дослідження цієї політики, її впливу на Індію та регіон.

Метою цього дослідження є з'ясування сутності політики Індії “Дивитися на схід” і “Діяти на сході” на основі висвітлення її основних цілей, напрямів і рушійних сил, наступності й змін на різних етапах її реалізації та попередніх результатів. Це дасть змогу краще зрозуміти зовнішню політику Індії, її роль у регіональних процесах у Східній Азії та АТР, концепцію Індійсько-Тихоокеанського регіону, ситуацію в цьому ширшому регіоні загалом.

В основі методології цього дослідження – аналіз емпіричних даних і комплексний регіональний підхід. Політика Індії “Дивитися на схід” і “Діяти на сході” розглядається на тлі регіональних процесів у “великій Східній Азії” та Азійсько-Тихоокеанському регіоні, у регіональному контексті на двосторонньому і багатосторонньому рівнях її реалізації. Застосовуються методи історичного дослідження, як-от

історико-генетичний, історико-порівняльний, проблемно-хронологічний, періодизації, критичного аналізу джерел, виявлення причинно-наслідкових зв'язків.

Джерельною базою дослідження є передусім публічні виступи прем'єр-міністрів Індії, у яких розкривається сутність стратегії “Дивитися на схід” і “Діяти на сході”, а також лідерів регіональних держав та індійських дипломатів; стратегічні документи; спільні заяви, декларації, угоди Індії з регіональними державами й АСЕАН; інформаційні матеріали міністерств закордонних справ Індії, Японії, Республіки Кореї, Австралії, Держдепартаменту США, офіційного сайту АСЕАН; регіональні ЗМІ.

Започаткування політики “Дивитися на схід”

Початком політики “Дивитися на схід” вважають 1992 р. і пов'язують це з реалізацією урядом Нарасімхи Рао (1991–1996 рр., Індійський національний конгрес) нової зовнішньополітичної стратегії з акцентом на розвитку торговельно-економічних зв'язків з державами Південно-Східної Азії (ПСА). Шість із них (Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни, Бруней) на той час формували Асоціацію держав Південно-Східної Азії (АСЕАН). Ще чотири – В'єтнам, Лаос, М'янма і Камбоджа – приєдналися до АСЕАН у 1995–1999 рр. Теза про рішення надати особливе значення політиці Індії в Південно-Східній Азії вперше з'явилося в щорічній доповіді Міністерства закордонних справ за 1992–1993 рр. Прем'єр-міністр Н. Рао вперше говорив про “розвиток нових відносин” з регіоном під час візиту в Сінгапур у 1994 р., а сам термін «політика “Дивитися на схід”» вперше з'явився в доповіді МЗС 1995–1996 рр. [Ваїраєє 2017].

Поворот політики Індії на схід обумовлювався кількома основними чинниками. По-перше, кардинальними змінами в міжнародній ситуації після закінчення “холодної війни” і розпаду СРСР, який був її основним стратегічним партнером. По-друге, внутрішніми процесами в Індії, включно з фінансовою кризою 1991 р. і початком лібералізації економіки. По-третє, досить успішним економічним розвитком держав-членів АСЕАН-6, які за короткий проміжок часу зробили суттєвий ривок у своєму розвитку. По-четверте, зацікавленістю Індії в уникненні домінування в Південно-Східній Азії однієї держави, передусім КНР, адже Індія і КНР мали не вирішені територіальні проблеми й розглядали одна одну як стратегічних противників.

В умовах “холодної війни” відносини між Індією і державами Південно-Східної Азії характеризувалися недовірою. Погляд першого прем'єр-міністра Індії Дж. Неру на ПСА як “ширшу Індію” викликав занепокоєння урядів регіональних держав щодо прагнення Індії встановити своє домінування в регіоні. Зі свого боку, Індія розглядала створення в 1967 р. АСЕАН як “троянського коня імперіалістичних амбіцій західного світу” [Dewan 2021]. У міру того як зв'язки Індії з СРСР зміцнювались, вони ставились одне до одного з дедалі більшою підозрою. Зокрема, занепокоєння держав АСЕАН викликало створення індійської морської бази Фортеця Адаман (FORTAN) на Андаманських і Великих Нікобарських островах, на морських шляхах через Південно-Східну Азію, які поєднували Бенгальську затоку і Східну Азію. Ця стурбованість досягла піку на межі 1980–1990-х рр. [Naidu 2004].

Після закінчення “холодної війни” Індія почала здійснювати багатовекторну зовнішню політику, що уможливило нормалізацію відносин з державами ПСА і АСЕАН як їхнім колективним органом. Держави АСЕАН вітали нову політику Індії. Їх приваблювали економічні перспективи унаслідок “відкриття” Індії. Деякі з них розглядали Індію як державу, яка могла балансувати посилення регіонального впливу КНР. Стурбованість морських держав АСЕАН викликали закриття військових баз США на Філіппінах і територіальні претензії КНР у Південно-Китайському морі, закріплені в Законі КНР про морські кордони 1992 р., який суперечив Конвенції ООН з морського права (UNCLOS, 1982 р.). Загалом у постбіполярних умовах АСЕАН намагалась розвивати рівновіддалені відносини з усіма великими державами, щоб

уникнути домінування однієї з них. Напередодні створення АТЕС держави-члени ухвалили стратегію, за якої АСЕАН мала стати “ядром” регіональних процесів, а діяльність регіональних форумів мала базуватися на принципах взаємодії в рамках Асоціації (“шлях АСЕАН”). Ця стратегія реалізовувалася надалі під час створення й діяльності асеаноцентричних регіональних форумів.

У 1992 р. Індія стала партнером по діалогу АСЕАН в окремих секторах (бізнес, технології і туризм), у грудні 1995 р. – повним партнером АСЕАН по діалогу. У 1996 р. Індія приєдналась до Регіонального форуму АСЕАН (АРФ), першого в Азійсько-Тихоокеанському регіоні форуму для політичного діалогу у сфері безпеки, створеного в 1994 р. У рамках розвитку довіри у військово-морській сфері керівники індійського ВМФ організували двосторонні й багатосторонні навчання, запрошували вищих керівників флоту регіональних держав відвідати військово-морську базу Адаман, здійснювати до неї регулярні портові візити [Naidu 2004]. З 1994 р. розпочалися щорічні двосторонні морські навчання Індії та Сінгапуру SIMBEX, з 1995 р. – багатосторонні морські навчання MILAN, які раз на два роки організує андаманське і нікобарське командування. У перших навчаннях MILAN брали участь ВМС Індії, Індонезії, Сінгапуру, Шрі-Ланки і Таїланду. У наступні роки до них приєдналися ВМС Малайзії, В’єтнаму, Філіппін, Таїланду, Брунею, інших держав [Dewan 2021].

Розвитку співробітництва Індії з АСЕАН сприяв вступ по цієї Асоціації В’єтнаму (1995 р.) і М’янми (1997 р.). Індія та В’єтнам мали досить тісні відносини з часу співробітництва обох з СРСР. М’янма, крім тісних історичних зв’язків, була природним “мостом”, який географічно поєднував Індію з Південно-Східною Азією. У 1994 р. Індія і М’янма підписали торговельну угоду, яка надала початкові стимули розвитку двосторонніх відносин, незважаючи на встановлення в цій державі влади військових і фінансово-економічні санкції з боку західних держав. М’янма багата на енергетичні ресурси нафти і газу, які потребувала індійська економіка. Крім того, Індія була стурбована перспективами посилення впливу КНР у М’янмі й намагалася протидіяти цьому.

У 1997 р. індійський уряд виступив з багатосторонньою Ініціативою Бенгальської затоки (BBIMTEC) за участю Індії, Бутану, Непалу, Бангладеш, Шрі-Ланки, М’янми і Таїланду з метою поглиблення економічної інтеграції на субрегіональному рівні, побудови “моста” між Південною і Південно-Східною Азією, розвитку Північно-Східного регіону Індії. У 1999 р. була запропонована Ініціатива Куньміна, яка привела до створення Форуму ВСІМ (Бангладеш, Китай, Індія і М’янма). Обидві ініціативи були спрямовані на розвиток співробітництва із сусідніми державами, розв’язання спільних проблем у сфері розвитку і протидію спільним загрозам у сфері безпеки. Проте можливості Індії були обмежені; насторожене ставлення до неї в ПСА залишалось. Ядерні випробування, здійснені в 1998 р. Індією та Пакистаном, були оцінені в регіоні як серйозна загроза безпеці. Розвитку відносин і співробітництва Індії з М’янмою перешкодили міжнародні санкції, а з державами ПСА загалом – Азійська фінансово-економічна криза 1997–1998 рр. Як свідчать документи, розміщені на офіційному сайті АСЕАН, до кінця 1990-х рр. політичний діалог Індії й АСЕАН не набув суттєвого розвитку. Отже, перший етап політики “Дивитися на схід” у 1990-х рр. не був успішним.

Зміни в політиці Індії в Південно-Східній Азії на початку XXI ст.

У 2000–2002 рр., після Азійської фінансово-економічної та індійсько-пакистанської ядерної криз, розпочався новий етап реалізації політики “Дивитися на схід”, хоч це й не було відображено в офіційних документах.

Азійська криза спричинила суттєві зміни в регіональній ситуації в Південно-Східній і ширшій Східній Азії. Серед її найважливіших наслідків були: суттєве покращення регіонального іміджу Китаю; створення першого багатостороннього

регіонального форуму у складі лише азійських держав “АСЕАН+3” (держави-члени АСЕАН, Японія, КНР і Республіка Корея); набуття у 2001 р. чинності угоди про вільну торгівлю між державами-членами АСЕАН; подальша інституалізація цієї Асоціації і пов’язане з цим рішення (2003 р.) про створення Спільноти АСЕАН у трьох сферах (політично-безпековій, економічній і соціокультурній). Нову регіональну динаміку зумовило підписання у 2002 р. Рамкової угоди КНР і АСЕАН про створення режиму вільної торгівлі (КАФТА). З того часу почав стрімко зростати вплив КНР у ПСА, особливо з 2005 р., коли було підписано угоду про вільну торгівлю товарами і почала реалізовуватися програма “раннього врожаю”. Надалі посиленню регіонального впливу КНР сприяли ефективний розвиток китайської економіки в умовах глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр., набуття чинності угоди про вільну торгівлю КНР – АСЕАН 1 січня 2010 р., реалізація ініціативи “Пояс і шлях” (2013 р.).

У січні 2000 р. прем’єр-міністр Атал Бехарі Ваджапаї (1998–2004 рр., Бхаратія Джаната Парті) здійснив офіційний візит у В’єтнам та Індонезію. Це був перший візит такого рівня з 1994 р., який засвідчив інтерес Індії до розвитку відносин з державами ПСА. Того ж року Індія виступила з ініціативою розвитку субрегіону Ганг – Меконг у складі Індії, М’янми, Таїланду, Лаосу, Камбоджі, В’єтнаму; був підписаний Оборонний протокол між Індією і В’єтнамом, що сприяло розвитку їхньої співпраці у сфері безпеки [Dewan 2021].

У 2002 р. відбувся перший саміт Індія – АСЕАН. Тоді ж були організовані перша зустріч міністрів економіки і перший бізнес-саміт Індія – АСЕАН, які стали щорічними. Важливе значення для подальшого розвитку співробітництва мало приєднання Індії у 2003 р. до Договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії (ТАС). Тоді ж Індія й АСЕАН підписали Рамкову угоду про всебічне економічне співробітництво, яка стала платформою для переговорів між ними про вільну торгівлю й інвестиції. Двостороння торгівля між ними збільшилася з 2,9 млрд дол. у 1993 р. до 12,1 млрд дол. у 2003 р., проте суттєво поступалася обсягам торгівлі між державами АСЕАН і КНР. Розвитку співробітництва Індії й АСЕАН сприяли підписання в листопаді 2004 р. документа про партнерство в інтересах миру, прогресу і спільного процвітання та схвалення Плану дій на 2004–2010 рр. для його реалізації [Limaye 2003; Overview ASEAN–India Dialogue Relations 2021].

Паралельно Індія розвивала співробітництво з державами-членами АСЕАН на двосторонньому рівні, включно зі сферою безпеки. Свобода навігації залишалася життєво важливою для регіональної і міжнародної торгівлі. Через Південно-Китайське море здійснювалось понад 50 % торгівлі Індії в АТР, зокрема, критично важливими енергетичними ресурсами. Крім В’єтнаму, до 2004 р. були підписані відповідні угоди з Малайзією, Сінгапуром, Лаосом, М’янмою, Таїландом, Індонезією. Індія надавала допомогу в тренуванні військових М’янми і Таїланду; індійський ВМФ здійснював спільне з Індонезією патрулювання важливих проток для забезпечення морських ліній комунікації [Naidu 2004].

За нового уряду М. Сінгха (2004–2014 рр., Індійський національний конгрес) у 2005 р. Індія підписала угоду про стратегічне партнерство з Індонезією, яка започаткувала їхній щорічний стратегічний діалог. У 2006 р. дві держави ратифікували підписану у 2001 р. угоду про співробітництво у сфері оборони, зосереджену на постачанні товарів оборонного призначення і реалізації спільних проектів. Надалі до цього додалися взаємні портові візити, спільні навчання, інші форми співпраці [Rant 2013a]. Індія виявилась більше стратегічно залученою в ПСА, ніж інші великі азійські держави. Це, зокрема, обумовлювалось відсутністю будь-яких територіальних конфліктів чи історичних проблем між нею і державами АСЕАН.

У серпні 2009 р. Індія й АСЕАН підписали угоду про вільну торгівлю товарами. Згідно з нею вони мали ліквідувати або зменшити тарифи на понад 90 % товарів. Проте ця угода мала багато винятків і застережень. Визначалися два треки цього

процесу, залежно від того, чи були держави АСЕАН членами Світової організації торгівлі (СОТ). Зберігалися тарифи (4–5 %) на “чутливі” види товарів, які мали переглянути до кінця 2024 р., та окремі тарифи на “особливі” товари з Індії (пальмова олія, чай, кава і перець). Деякі товари було зараховано до “особливо чутливих”, деякі – включено до “списку винятків”, на які угода не поширювалася. Крім цього, угодою передбачалися практики для зменшення нетарифних торговельних бар’єрів. Ця угода набула чинності з 1 січня 2010 р., одночасно з угодою про вільну торгівлю між КНР та АСЕАН. Проте остання, крім торгівлі товарами, включала також угоди про торгівлю послугами й інвестиції. До 2012 р. обсяги торгівлі між Індією й АСЕАН перевищили 70 млрд дол., що навіть випередило заплановані показники [Vision Statement... 2012]. Проте ця позитивна тенденція мала короткотерміновий ефект.

У грудні 2012 р. в Нью-Делі відбувся пам’ятний саміт Індії й АСЕАН з нагоди 20-річчя встановлення відносин діалогу, під час якого було оголошено про підняття відносин до рівня “стратегічного партнерства”, що свідчило про наміри розвивати співробітництво в різних сферах.

Суттєвий вплив на політику Індії в ПСА мали процеси, пов’язані з поступовим зняттям санкцій західних держав із М’янми у зв’язку з процесами демократизації і здійснення ліберальних реформ у цій державі у 2010–2012 рр. З огляду на стратегічне розташування М’янми на перетині Східної, Південної і Південно-Східної Азії та на важливих морських шляхах на узбережжі Індійського океану її розглядали як “з’єднувальну тканину”, “коридор” між Південною і Східною Азією.

У листопаді 2012 р. держсекретар США Х. Клінтон у виступі в Сінгапурському університеті менеджменту виклала амбітний план перетворення М’янми на комерційний центр, який мав поєднати ринки Індії та Бангладеш із Південно-Східною Азією, та створення Індійсько-Тихоокеанського економічного коридору через М’янму, посиленого новою енергетичною і транспортною інфраструктурою. Це мало залучити значні інвестиції, стати важливим чинником зростання й інтеграції регіональної (а врешті й глобальної) економіки [Clinton 2012].

Того ж місяця відбувся візит прем’єр-міністра М. Сінгха в М’янму разом з великою бізнес-делегацією у складі 25 осіб. Під час візиту було підписано 12 меморандумів порозуміння, включно з угодою про надання Індією кредиту уряду М’янми на суму 500 млн дол. Було започатковано кілька масштабних проєктів, найважливіші з яких – мультимодальний транспортний проєкт Каладан, який мав поєднати Калькутту з портом Сітуе у штаті Ракхайн (М’янма), і тристороння траса Індія – М’янма – Таїланд довжиною понад 1360 км. Також Індія мала надавати М’янмі допомогу в розвитку інституційних можливостей й інформаційних технологій [Maini 2014].

На наступному саміті Індія – АСЕАН, який відбувся у Брунеї в жовтні 2013 р., прем’єр-міністр М. Сінгх визначив стратегічним пріоритетом двосторонніх відносин поєднуваність через створення спільної інфраструктури. Він запропонував поширити автотрасу Індія – М’янма – Таїланд, реконструкція якої мала завершитися до 2016 р., на Лаос, Камбоджу і В’єтнам, поєднати її з портами країн АСЕАН та інтегрувати зі спеціальними економічними зонами. Як повідомлялося, за рішенням Координаційного комітету АСЕАН – Індія мали бути створені робочі групи щодо розвитку “м’якої” (комунікаційної) інфраструктури і морського транспорту. У наступному році мав розпочати роботу міжнародний Університет Наланда найвищого рівня, який був одним з важливих проєктів у сфері розвитку соціальних зв’язків між Індією і державами АСЕАН. М. Сінгх заявив про готовність Індії підписати угоду з АСЕАН про вільну торгівлю послугами й інвестиції та швидко її імплементувати, щоб посилити економічне партнерство; сформулював завдання досягти до 2015 р. обсягів двосторонньої торгівлі 100 млрд дол. і подвоїти їх до 2022 р. [Singh 2013a].

Нові напрями політики “Дивитися на схід” у XXI ст.

На початку XXI ст. політика “Дивитися на схід” вийшла за межі Південно-Східної Азії. Це було пов’язано передусім з ініціативами японського уряду. Новий етап в індійсько-японських відносинах започаткував візит прем’єр-міністра Йошіро Морі в Нью-Делі в серпні 2000 р. Під час цього візиту було проголошено “глобальне партнерство” двох держав, включно з розвитком співробітництва у сфері безпеки. З 2000 р. розпочалися спільні навчання берегової охорони Індії та Японії.

Після візиту в Індію прем’єр-міністра Д. Коїзумі у 2005 р. саміти глав урядів двох держав стали щорічними. За ініціативи Японії у 2005 р. Індія стала членом форуму “Східноазійський саміт” у форматі “АСЕАН+6” разом із провідними партнерами АСЕАН по діалогу (Японією, КНР, Республікою Кореєю, Австралією і Новою Зеландією), що суттєво посилило її залучення в ширший Східноазійський регіон.

Спочатку передбачалося, що Східноазійський саміт стане структурою для формування східноазійської спільноти у форматі “АСЕАН+3”. Проте в умовах заострення відносин між Японією і КНР японський уряд наполіг на запрошенні до участі в ньому Індії, Австралії та Нової Зеландії. Унаслідок цього він зібрався у форматі “АСЕАН+6”. У наступні роки обговорювалось питання про узгодження форматів регіональної інтеграції “АСЕАН+3” та “АСЕАН+6”. Експерти з’ясовували, у якому з них буде більш ефективним створення регіональної зони вільної торгівлі. Після того як у 2011 р. до Східноазійського саміту приєдналися США і Росія, він став провідним регіональним форумом у сфері безпеки на рівні глав держав/урядів.

Зацікавленості Японії в розвитку співробітництва з Індією у сфері безпеки сприяло посилення напруження в Східно-Китайському морі навколо островів Сенкаку, які були предметом територіальних претензій КНР до Японії.

У грудні 2006 р. під час саміту прем’єр-міністрів М. Сінгха та Ш. Абе було оголошено про “стратегічне і глобальне партнерство” двох держав. Індія та Японія підписали першу угоду у сфері оборони, а їхня берегова охорона почала здійснювати регулярні щорічні обміни. Хоч, за оцінкою МЗС Індії, основною рушійною силою двосторонніх відносин були нові економічні можливості для корпоративного сектору Японії в умовах швидкого зростання індійської економіки [Brief Note... 2020], не менший вплив на них мав “китайський чинник”, спільний інтерес у балансуванні КНР. Обидві держави мали територіальні суперечки з Китаєм і були стурбовані його військовою модернізацією, обидві були залежні від свободи морів і транспортування енергетичних ресурсів із Близького Сходу, що обумовило їхнє зближення.

У серпні 2007 р. під час виступу в індійському парламенті Шінзо Абе вперше запропонував концепцію Індійсько-Тихоокеанського регіону. За його словами, злиття Індійського і Тихого океанів окреслювало обриси нової “ширшої Азії” (“broader Asia”). Він зазначив багато спільного, що об’єднувало Японію та Індію – дві демократичні держави з двох боків цих “морів”, у зв’язку з чим існував імператив поглиблення дружби між ними на усіх можливих рівнях [Abe 2007].

Загальна морська доктрина Індії з 2007 р. включала положення про військово-морську присутність у ПСР і співробітництво з тихоокеанськими державами [The Freedom... 2007]. У 2007 р. Японія, Австралія і Сінгапур приєдналися до двосторонніх військових навчань США та Індії “Малабар” (вперше вони відбулися в 1992 р., потім у 1995 і 1996 рр., але унаслідок індійської ядерної кризи були перервані).

Того ж 2007 року відбулась перша зустріч представників чотирьох держав – Індії, Японії, США і Австралії – на високому рівні для обговорення регіональної ситуації у сфері безпеки, яка започаткувала неформальний безпековий форум “Квад” (the Quad). Проте через протести китайського керівництва, яке оцінило такі зустрічі як наміри стримування й оточення КНР, вони припинилися.

З огляду на негативну реакцію КНР, після 2007 р. Австралія на деякий час відмовилась від участі у військових навчаннях “Малабар”, а Японія брала в них участь

нерегулярно. Натомість Індія, Японія і Австралія зробили ставку на посилення двосторонніх зв'язків. У 2008 р. Індія і Японія підписали спільну декларацію про співробітництво у сфері безпеки, за зразком угоди між Японією і Австралією 2007 року, а у 2009 р. аналогічну угоду підписали Індія і Австралія. У цих державах їх оцінювали як важливі віхи для формування стабільного балансу сил у Східній Азії [Chel-laney 2014].

У 2009–2010 рр. в умовах послаблення Японії, США й інших держав Заходу унаслідок глобальної фінансово-економічної кризи посилилась асертивність політики Китаю в Південно-Китайському і Східно-Китайському морях. Це призвело до зростання напруження у відносинах КНР із В'єтнамом і Японією, з 2011 р. – з Філіппінами.

Скориставшись головуванням в АСЕАН, у липні 2010 р. В'єнам виніс питання про ситуацію в Південно-Китайському морі на обговорення Регіонального форуму АСЕАН. Держсекретар Х. Клінтон виступила на ньому з резонансною заявою про національні інтереси США в підтримці миру і стабільності в Південно-Китайському морі й безперешкодній світовій торгівлі [Clinton 2010]. У вересні 2010 р. було започатковано тристоронній стратегічний діалог Індії, Японії і США.

У 2011 р. розпочався “стратегічний поворот” США у Східну Азію та Азійсько-Тихоокеанський регіон. Однією з основних цілей нової стратегії США було збереження регіонального міжнародного порядку, що ґрунтується на правилах, за якого великі держави не використовують силу чи загрозу силою для реалізації своїх національних інтересів. У Пекіні “перебалансування” політики США у Східну Азію розцінювали як реалізацію стратегії “стримування” Китаю.

Територіальні суперечності в Південно-Китайському морі зачіпали також інтереси Індії, яка з 2011 р. співпрацювала з В'єтнамом у видобутку нафти на морському шельфі. Також Індія була стурбована перешкодами морській торгівлі у зв'язку з можливим обмеженням свободи судноплавства цим морем і Малаккською протокою. Позиція Індії щодо конфлікту в Південно-Китайському морі полягала в тому, що сторони мали поважати принципи Конвенції ООН з морського права (1982 р.) і Декларації про поведінку сторін у Південно-Китайському морі (2002 р.), а також спільно розробити код поведінки сторін, який би мав обов'язковий для виконання характер. Вона збігалася з позицією В'єтнаму і Філіппін, найбільш зацікавлених в урегулюванні конфлікту, а також США та їхніх союзників.

У зв'язку зі зростанням напруження в Південно-Китайському морі з 2010–2011 рр. посилювався стратегічний вимір регіональної політики Індії у Східній Азії, що може бути підставою для виокремлення її нового етапу.

Крім участі в багатосторонніх регіональних форумах – АРФ (на рівні міністрів іноземних справ) і Східноазійському саміті (на рівні глав держав і урядів), із 2010 р. Індія брала участь у зустрічах міністрів оборони АСЕАН з партнерами по діалогу “АДММ плюс”, із жовтня 2012 р. – у Розширеному морському форумі АСЕАН. У спільній заяві, схваленій на саміті Індія – АСЕАН у грудні 2012 р., серед іншого, декларувалися наміри сторін зміцнити співробітництво у сфері морської безпеки для забезпечення морських комунікацій і безперешкодної торгівлі згідно з Конвенцією ООН з морського права й іншими актами міжнародного права [Vision Statement... 2012].

У грудні 2012 р. головнокомандувач індійського флоту заявив про готовність у разі необхідності розмістити судна ВМФ у Південно-Китайському морі, щоб захистити інтереси Індії в розвідуванні нафтових і газових покладів у цьому морі разом із В'єтнамом. Того ж року розпочалися двосторонні навчання Індійського флоту і Японських морських сил самооборони ЛІМЕх з акцентом на захисті морської безпеки.

Після того як у грудні 2012 р. Шінзо Абе вдруге очолив японський уряд, він знову повернувся до концепції Індійсько-Тихоокеанського регіону, яку на той час вже

підтримала адміністрація Б. Обама у зв'язку з поступовим зняттям санкцій з М'янми. У промові, підготовленій для виступу в Джакарті в січні 2013 р. (яка так і не була виголошена), Ш. Абе визначив завдання американсько-японського альянсу – створити достатньо широку мережу союзників і партнерів для забезпечення “безпеки і добробуту” регіону, який формується злиттям Індійського і Тихого океанів. Як зазначалося, він вже працював над реалізацією цієї мети в минулому шляхом розширення і поглиблення відносин з Індією і Австралією. Адже не можна було допустити, щоб спільні території людства, особливо океани, стали місцями, якими керує сила [Abe 2013].

У травні 2013 р. відбувся 4-денний візит М. Сінгха в Японію, під час якого обговорювалися питання посилення економічних зв'язків і співробітництва у сфері безпеки. Під час візиту було підписано угоду про економічне співробітництво й інвестиції, включно зі спорудженням економічних коридорів Нью-Делі – Мумбаї та Ченнаї – Бангалор. Обговорювалися плани подальшого військового співробітництва і досягнення угоди у сфері мирного використання ядерної енергії [Chellaney 2014].

Крім візитів до Японії і Брунею для участі в регіональних самітах, у 2013 р. відбулися інші важливі закордонні візити М. Сінгха: у вересні – у США, у жовтні – в Індонезію, Китай, Росію. Важливе місце під час цих візитів посідало обговорення проблеми безпеки [Mohanty 2013]. У виступі на Східноазійському саміті 2013 року М. Сінгх говорив про важливість стабільного морського середовища для реалізації колективних регіональних очікувань. Держави-учасниці мали підтвердити принципи морської безпеки, включно з правом проходу суден і безперешкодної торгівлі згідно з міжнародним правом та мирного вирішення морських диспутів. Індія виступала за колективне дотримання державами Декларації про поведінку сторін у Південно-Китайському морі (2002 р.) і вироблення коду поведінки в Південно-Китайському морі на основі консенсусу, вітала створення Розширеного морського форуму АСЕАН для розвитку норм, які мали посилити міжнародне право щодо морської безпеки [Singh 2013b].

У листопаді 2013 р. відбувся візит до Індії генерального секретаря Комуністичної партії В'єтнаму Нгуєн Фу Чонга, під час якого було підписано вісім угод. Серед них – угоди про енергетичне співробітництво і захист інформації у сфері оборони, які оцінювались як визначальні для майбутньої траєкторії двосторонніх відносин. В'єтнамський уряд запропонував Індії проекти з видобутку нафти в Південно-Китайському морі, індійський уряд В'єтнаму – кредитну лінію на 100 млн дол. на купівлю військового обладнання. До цього Індія надавала такі можливості лише сусіднім державам [Pant 2013b].

Того ж місяця Китай оголосив оборонну зону ідентифікації над Східно-Китайським морем. Вона покривала значну частину повітряного простору над цим морем, включно з островами Сенкаку. Це відбулося без будь-яких консультацій з Японією і США, в умовах часткового закриття американського уряду, спричиненого великим дефіцитом федерального бюджету і викликаним цим режимом економії. Він стосувався й оборонного бюджету США, скорочення якого було заплановане на наступні п'ять років.

Встановлення такої зони означало попередження з боку Китаю про можливість використання сили проти літаків, які не дотримуються його розпоряджень. За оцінками оглядачів, такі рішення були частиною довгострокових зусиль Китаю змінити статус-кво і поставити під свій контроль Східно-Китайське і Південно-Китайське моря. На той час Китай окупував Парасельські о-ви і сім рифів в архіпелазі Спратлі. У 2014 р. він розпочав будівництво штучних островів у Південно-Китайському морі. Передбачалося, що на них могли бути побудовані аеродроми для повітряного контролю за цим морем. Паралельно китайський уряд почав реалізовувати масштабну ініціативу інфраструктурного будівництва “Пояс і шлях”, яка була інструментом “м'якої сили” у відносинах з державами регіону і поза ним.

У цих умовах спостерігалось подальше зближення Японії та Індії. На початку грудня 2013 р. відбувся перший за всю історію візит в Індію імператора Японії, який було розцінено як “переломний момент” у двосторонніх відносинах і свідчення пріоритетності Індії в зовнішній політиці Японії [Rant 2013b]. У січні 2014 р. під час офіційного візиту Ш. Абе в Індію, він був головним гостем на святкуванні Дня республіки. Він першим із прем’єр-міністрів Японії був удостоєний цієї честі. У спільній заяві Ш. Абе і М. Сінгха зазначалося, що дві держави цінують “свободу, демократію і верховенство права”, прагнуть “спільно робити внесок у мир, стабільність і добробут регіону та світу, беручи до уваги зміни в стратегічному середовищі” [Japan-India Joint Statement... 2014]. ЗМІ оцінювали результати цього візиту як виникнення японсько-індійського стратегічного альянсу, який мав такий самий потенціал формувати азійську геополітику, як піднесення Китаю чи стратегічний поворот США [Chellaney 2014].

Трансформація політики “Дивитися на схід” за уряду Н. Моді

У травні 2014 р. уряд Індії очолив Нарендра Моді. У листопаді у виступі на Східноазійському саміті, що відбувався в М’янмі, він оголосив про трансформацію політики “Дивитися на схід” у політику “Діяти на сході”. Водночас Моді акцентував взаємозалежність держав регіону, невирішені проблеми у сфері безпеки та імператив дотримання міжнародних правил і норм, включно з морською безпекою [Modi 2014a]. Як і попередня, стратегія “Діяти на сході” не дістала роз’яснень в офіційних документах. У стратегічному документі “Забезпечення безпеки морів: індійська морська стратегія безпеки” (жовтень 2015 р.) лише коротко зазначалося, що трансформація політики означала розширення залучення Індії у відносини з державами Азійсько-Тихоокеанського регіону з акцентом на економічному і безпековому співробітництві [Ensuring Secure Seas... 2015, 23].

Через брак роз’яснень сутність політики “Діяти на сході” була предметом багатьох обговорень і дискусій [Mishra 2014; Palit 2016; Vajraee 2017; Khatik and Bhandari 2021; Dewan 2021]. Погоджуємося, що ця політика стала продовженням, наступною фазою реалізації попередньої стратегії в нових умовах внутрішнього розвитку Індії та змін, які відбулися в регіоні й світі з початку ХХІ ст. Як свідчить її назва, вона була більше спрямована на конкретні дії та досягнення конкретних результатів, ніж попередня.

Крім цього, інша назва була пов’язана зі зміною уряду в Індії і критикою політики попереднього уряду М. Сінгха. Критики вказували на неефективність, прорахунки і брак послідовності політики “Дивитися на схід”, наслідком чого стало значне розширення впливу Китаю в регіоні, встановлення сильної присутності в сусідніх з Індією регіональних державах, включно з Пакистаном, Шрі-Ланкою, Непалом і Бангладеш, чому індійський уряд не зміг протидіяти. Стурбованість в Індії викликали зростання інфраструктурних інвестицій Китаю в сусідніх з нею державах, розгортання військово-морських сил КНР і реалізація Пекіном стратегії “низки перлів”, яка передбачала доступ ВМФ КНР до портів у Шрі-Ланці, Пакистані, М’янмі, Бангладеш, Таїланді, Камбоджі. Серед іншого, це могло надати Китаю доступ до стратегічно важливої Малаккської протоки і найпівденніших військових об’єктів Індії.

Торгівля Китаю з регіоном суттєво переважала індійську. У 2012 р. вона перевищила 400 млрд дол., тоді як торгівля Індії становила близько 70 млрд дол. Економічно КНР була більш інтегрована у ПСА, ніж Індія. Основну причину цього вбачали в повномасштабному режимі вільної торгівлі КНР – АСЕАН (із січня 2010 р.), який не запровадила Індія. На відміну від КНР, Індія не повністю використовувала свої культурні й історичні зв’язки з регіоном, потенціал своєї діаспори, не змогла залучити значну кількість студентів із країн ПСА у свої університети тощо. Найбільшою перешкодою на шляху розвитку співробітництва Індії з державами ПСА

визнавалась погана транспортна інфраструктура. Оголошені Індією інфраструктурні проекти реалізовувалися повільно, у чому вона суттєво поступалась Китаю. У зв'язку з цим критики визнавали потребу оновлення політики “Дивитися на схід”.

Те, що Н. Моді заявив про трансформацію політики “Дивитися на схід” у М'янмі, було символічно. Очікувалося, що його уряд зосередиться на швидкому розвитку інфраструктури (транспортної, комунікаційної, електропостачання та іншої) між північно-східними штатами і М'янмою для більшої поєднуваності Індії з цією державою, усією Південно-Східною Азією і ширшим регіоном. Існували розрахунки, що для цього Індія співпрацюватиме з Японією, яка також посилила свою присутність у М'янмі після її “відкриття”.

“Діяти на сході”: співпраця з Японією

Один з перших своїх закордонних візитів Н. Моді здійснив у Японію (серпень – вересень 2014 р.). У Токійській декларації за результатами переговорів Н. Моді й Ш. Абе було визначено спільні інтереси і сфери співробітництва Індії та Японії, включно з торговельно-економічною, фінансовою, оборони. Серед іншого, повідомлялося про започаткування двостороннього партнерства щодо сприяння інвестиціям. Визначалась мета подвоєння японських прямих інвестицій і кількості японських компаній в Індії упродовж п'яти років.

Ш. Абе заявив про наміри реалізувати в Індії протягом наступних п'яти років 3,5 трлн єн державних і приватних інвестицій, зокрема й через Офіційну допомогу розвитку (ОДР), на проекти в різних сферах, як-от розвиток інфраструктури, поєднуваності, транспортних систем, “розумних” міст, виробництва “чистої” енергетики, переробки продукції, агро-індустрії, навичок і вмінь очищення Гангу й інших річок тощо. Серед іншого, японський уряд обіцяв надати Індії кредит у рамках ОДР у розмірі 50 млрд єн на реалізацію державно-приватних інфраструктурних проєктів, включно зі створенням індустріальних парків електроніки і японських індустріальних міст [The Tokyo Declaration... 2014].

Як свідчила Токійська декларація і подальші спільні заяви прем'єр-міністрів двох держав, Японія пов'язала допомогу розвитку Індії з політикою у сфері безпеки, що значною мірою обумовлювалось регіональною політикою КНР, зокрема, ініціативами Китаю у сфері розвитку.

Під час цього візиту Н. Моді було оголошено про новий рівень двосторонніх відносин – “особливого стратегічного і глобального партнерства”. Він підтримав стурбованість японського уряду ситуацією в Східно-Китайському і Південно-Китайському морях. Напередодні, у липні 2014 р., уряд Ш. Абе оголосив про зміни в інтерпретації ст. 9 Конституції, згідно з якими за певних умов дозволялась участь Японії в колективній самообороні. Зокрема, Сили самооборони Японії могли брати участь у захисті кораблів, літаків, зброї і військового спорядження США, інших союзників і партнерів. У спільних заявах Індії та Японії за результатами щорічних самітів зазначалося критично важливе значення морських комунікацій у Південно-Китайському морі для регіональної енергетичної безпеки і торгівлі, підтверджувалось тісне співробітництво Індії та Японії в досягненні миру і стабільності в Індійсько-Тихоокеанському регіоні, що було необхідною умовою їхньої національної безпеки і добробуту [Joint Statement... 2015].

Під час візиту Ш. Абе в Індію в грудні 2015 р. лідери двох держав домовилися, що шукатимуть “синергії” політики Індії “Діяти на сході” й партнерства Японії з розвитку якісної інфраструктури, щоб спільно розвивати надійну і стійку інфраструктуру, яка поєднуватиме Індію зсередини та з іншими державами регіону. Японія підтримала плани індійського уряду щодо розвитку Північно-Східного регіону, створення інфраструктури і економічних коридорів для його поєднуваності з іншими територіями Індії й державами ПСА. Упродовж тривалого часу Індія не могла

знайти іноземних партнерів для багатьох із цих проєктів через територіальний диспут з КНР за територію Аруначал-Прадеш. Потенційні інвестори поступалися тиску Китаю і відмовлялися від підтримки інфраструктурних проєктів у цьому регіоні. Японія виявилась незамінним партнером Індії в його розвитку, починаючи з 2006 р. [Lynch and Przystup 2017, 14–15].

За результатами переговорів Н. Моді й Ш. Абе у грудні 2015 р. була оприлюднена спільна заява про бачення відносин між Індією та Японією до 2025 р. під назвою “Працювати разом для миру і добробуту Індійсько-Тихоокеанського регіону і світу”. За оцінкою МЗС Японії, вона стала орієнтиром для “нової ери японсько-індійських відносин”, відображенням конвергенції довготермінових політичних, економічних і стратегічних цілей обох держав [Japan-India Relations... 2021].

Згідно зі спільною заявою, дві держави реалізовували спільні масштабні проєкти Західного вантажного коридору (DFC), Індустріальних коридорів Делі – Мумбаї та Ченнаї – Бангалор. У рамках Офіційної допомоги розвитку (ОДР) Японія надала Індії близько 100 млрд єн кредитів на будівництво метро в Ченнаї (штат Таміл-Наду на Півдні) і Ахмедабаді (штат Гуджарат на Заході). Було досягнуто домовленості про використання технологій швидкісних залізниць Японії на маршруті Мумбаї – Ахмедабад, надання пільгових кредитів на будівництво цієї залізниці, а також на спорудження доріг у Північно-Східному регіоні й навколо Бангалора, на іригаційне садівництво в штаті Джхаркханд на Сході тощо. Н. Моді висловив сподівання залучити 5,5 млрд дол. інвестицій та іншої допомоги Японії [Joint Statement ... 2015].

У травні 2016 р. Н. Моді виступив з ініціативою Азійсько-Африканського коридору зростання (AAGC) – спорудження за підтримки Японії серії морських коридорів в Індійсько-Тихоокеанському регіоні, які мали поєднати Індію та інші держави з Південною Азією, Південно-Східною Азією та Африкою. На той час вони вже реалізовували деякі спільні проєкти за кордоном, наприклад у Шрі-Ланці (створення інфраструктури для зрідженого газу) і Кенії (надання послуг у сфері охорони здоров’я) [Kesavan 2020]. За результатами саміту в листопаді 2016 р. було визначено чотири основні сфери двостороннього співробітництва: цивільна ядерна енергетика, оборонна промисловість, протидія тероризму і координація дій у регіональних питаннях. Представники двох держав підписали важливу угоду про співробітництво у сфері мирного використання ядерної енергії, переговори про яку тривали кілька років.

У грудні 2017 р. прем’єр-міністри Індії та Японії підписали угоду про створення спільного форуму “Діяти на сході” (India-Japan Act East Forum) як платформи двостороннього співробітництва для реалізації відповідної політики Індії та японської стратегії “вільного і відкритого Індійсько-Тихоокеанського регіону”. Серед іншого, цей форум мав визначати проєкти для економічного розвитку Північно-Східного регіону: будівництва доріг, постачання електроенергії, іригації, охорони здоров’я, захисту довкілля, менеджменту зменшення ризиків стихійних лих, обміну між людьми через туризм і культурні зв’язки [Launch of India-Japan Act East Forum 2017].

Після створення цього форуму Японія надала Індії великий кредит у рамках ОДР на вдосконалення національної автотраси NH 40 і підтримку ініціатив щодо поєднуваності в Бангладеш, М’янмі й інших сусідніх державах: побудову залізничного сполучення Агартала – Ахаура між Індією і Бангладеш, розвиток інтермодальних/комбінованих транспортних зв’язків і внутрішніх водних зв’язків через Бангладеш, реалізацію проєкту мультимодального/змішаного транспорту Каладан тощо [Kesavan 2020; Botto 2021, 33].

Під час 13-го щорічного саміту прем’єр-міністрів у жовтні 2018 р. було підписано 32 двосторонні меморандуми порозуміння та угоди, серед яких: обмін нотами про надання Японією кредитів на сім проєктів, включно з першою швидкісною залізницею Мумбаї – Ахмедабад у розмірі до 316,5 млрд єн; своп-угода в розмірі 75 млрд дол.; цифрове партнерство, Угода про поглиблення співробітництва між Морськими силами самооборони Японії та Індійським флотом тощо [Brief Note... 2020].

Індія не приєдналась до ініціативи КНР “Пояс і шлях”, натомість індійський уряд зробив ставку на фінансову й технологічну підтримку Японії в розвитку інфраструктури не лише на своїх територіях, але й у сусідніх державах. Індія стала пріоритетним напрямом Офіційної допомоги розвитку Японії. До 2020 р. Індія отримала її в обсязі 2,7 трлн дол., що становило 18 % усієї ОДР Японії. Більшість допомоги надавалась у формі кредитів і спрямовувалась на реалізацію інфраструктурних проєктів [Botto 2021, 33]. Проте прогрес реалізації багатьох із них залишався повільним, із гнучкими датами завершення виконання [Augustine 2021]. Серед іншого, негативний вплив на їхню реалізацію мали воєнні дії у штаті Ракхайн і військовий переворот у М’янмі 1 лютого 2021 р.

Крім кредитів, індійський уряд був зацікавлений у збільшенні прямих інвестицій (ПІ) японських компаній в економіку Індії. Під час першого саміту прем’єр-міністрів Н. Моді і Ш. Абе у 2014 р. було визначено мету подвоїти обсяги прямих інвестицій і кількість японських підприємств в Індії. Важливе значення для реалізації цих планів мали ініціативи уряду Н. Моді “Виробляйте в Індії” (Make-in India), “Цифрова Індія” (Digital India), “Розвиток навичок Індії” (Skill India), “Стартап Індія” (Start Up India). Н. Моді підтримав створення в Індії кількох японських індустріальних зон і електронних парків. У Міністерстві торгівлі й промисловості Індії було створено спеціальне бюро “Японія плюс” (Japan Plus desk) для мінімізації бюрократичних перешкод у відборі інвестиційних проєктів японських компаній. Ухвалено спеціальні протоколи, щоб забезпечити пріоритетність японських інвестицій в Індії. Крім інвестицій Японії в Індію, акцентувалась важливість взаємних інвестицій, для чого в Японії було створено відповідний механізм.

Завдяки зусиллям обох урядів обсяги приватних японських інвестицій в Індію зросли з 1,7 млрд дол. у 2014 р. до 4,7 млрд дол. у 2016–2017 рр. У 2018–2019 фін. р. обсяги японських ПІ в Індію становили 2,96 млрд дол., у квітні – листопаді 2019–2020 фін. р. – 3,99 млрд дол. Загальні обсяги японських інвестицій в Індію з квітня 2000 р. до грудня 2016 р. становили 25,2 млрд дол. (тобто 8 % усіх ПІ в Індію за цей період).

Під час візиту Ш. Абе в Індію в жовтні 2018 р. 57 японських компаній оголосили про інвестиції в Індію вартістю 2,5 млрд дол., 15 індійських компаній – про інвестиції в Японію. До вересня 2019 р. японські інвестиції в Індію становили понад 32 млрд дол. Більшість з них були спрямовані в автомобільну промисловість, виробництво електричного обладнання, телекомунікації, хімічний, фінансовий (страхування) і фармацевтичний сектори. У 2020 р. в Індії існували підприємства близько 1 455 японських компаній, Японія була для Індії третім найбільшим інвестором [Brief Note... 2020; Kesavan 2020]. Хоча найбільшим інвестором Індії залишався Китай, темпи зростання японських інвестицій упродовж останніх 10 років суттєво перевищили китайські.

Ситуація в торговельній сфері була менш позитивною, ніж в інвестиційній. Хоч у 2011 р. дві держави підписали угоду про всебічне економічне партнерство (СЕРА), це не привело до зростання двосторонньої торгівлі. У 2014–2015 рр. її обсяги становили 15,71 млрд дол., у 2015–2016 рр. вони зменшились до 14,51 млрд дол., а в 2016–2017 рр. – до 13,60 млрд дол. У 2017–2018 рр. вони знову зросли до 15,71 млрд дол., тобто до рівня 2014–2015 рр. У 2018–2019 фін. р. обсяги двосторонньої торгівлі зросли до 17,63 млрд дол., проте експорт Японії до Індії суттєво переважав імпорту з Індії. У 2018–2019 фін. р. відповідні показники становили 12,77 і 4,86 млрд дол. [Japan-India Relations... 2021; Brief Note... 2020]. Індія ініціювала переговори щодо перегляду умов СЕРА, проте до початку 2022 р. це не було зроблено.

“Діяти на сході”: політика в Південно-Східній Азії

Важливим складником політики “Діяти на сході” залишався розвиток торговельно-економічного співробітництва Індії з АСЕАН. У 2014 р. вони підписали угоди

про торгівлю послугами й інвестиції, які разом з угодою 2009 р. про торгівлю товарами сформували зону вільної торгівлі Індія – АСЕАН. У 2017–2018 фін. р. обсяги торгівлі між ними становили 72 млрд дол., що несуттєво перевищило показники 2012 р. У 2018–2019 рр. вони зросли до 97 млрд дол., проте визначеної мети не було досягнуто. У 2019–2020 рр. обсяги торгівлі знову зменшились, порівняно з попередніми роками, через пандемію COVID-19. На кінець 2020 р. АСЕАН була четвертим найбільшим торговельним партнером Індії. Обсяги торгівлі між ними становили близько 86,9 млрд дол.

Водночас двостороння торгівля характеризувалась дисбалансом на користь АСЕАН. У 2021 р. торговельний дефіцит Індії з АСЕАН становив 24 млрд дол. Серед основних причин такого стану називали неузгодженість мереж постачання Індії та держав АСЕАН, а також значні нетарифні обмеження в торгівлі [Kesavan 2020; Koty 2021]. У зв'язку з цим уряд Індії виступав за перегляд угоди про вільну торгівлю товарами з АСЕАН, зокрема, для отримання більшого доступу до автомобільного і сільськогосподарського ринків цієї спільноти.

У 2013 р. розпочались ініційовані АСЕАН переговори про створення Регіонального усебічного економічного партнерства (РУЕП) у форматі “АСЕАН+6”. Одна з основних цілей створення РУЕП полягала в тому, щоб узгодити усі підписані АСЕАН угоди про вільну торгівлю між собою для формування єдиної системи. Ці переговори тривали до листопада 2020 р., коли відповідна угода була підписана, проте без участі Індії. У листопаді 2019 р. прем'єр-міністр Н. Моді повідомив про вихід Індії з цих переговорів, оскільки, за його словами, угода про створення РУЕП не сприяла розв'язанню важливих проблем індійської економіки, а також через стурбованість торговельним дефіцитом, потребу захисту сільськогосподарського і молочного секторів індійської економіки, перспективи напливу китайських товарів.

Можна було очікувати, що після підписання багатосторонньої угоди про вільну торгівлю РУЕП обсяги торгівлі між державами-учасниками зростуть, а це негативно вплине на торгівлю з іншими державами, включно з Індією. Під час 17-го саміту Індія – АСЕАН, який відбувся по відеозв'язку 12 листопада 2020 р. напередодні підписання угоди РУЕП, дві сторони висловилися за пошук шляхів зростання торгівлі, незважаючи на вихід Індії з переговорів. Н. Моді закликав якомога швидше переглянути угоду про торгівлю товарами, підкреслив важливість диверсифікації і більшої гнучкості мереж постачання для постковідного економічного відновлення, оголосив про виділення допомоги в розмірі 1 млн дол. у фонд АСЕАН для протидії COVID-19. За його словами, пріоритетом для Індії було прискорення реалізації ініціатив усіх типів пов'язаності Індії та АСЕАН – фізичних, економічних, соціальних, цифрових, фінансових, морських [Modi 2020].

За уряду Н. Моді відносини Індії та АСЕАН і державами-членами набули більш стратегічного характеру, що було безпосередньо пов'язано з політикою Китаю. На початку 2015 р. Н. Моді запропонував концепцію SAGAR, що є аббревіатурою фрази “безпека і зростання в усьому регіоні” й на хінді означає “океан”. Складниками цієї стратегії були: посилення співробітництва у сферах торгівлі, туризму й інвестицій; розвиток інфраструктури; океанологія і технологія; стійке риболовство; захист морського довкілля; розвиток “блакитної” (чи “океанічної”) економіки. В економічній сфері передбачалося забезпечення мереж постачання в регіоні й добробуту для усіх стейкхолдерів, уникнення непропорційної залежності від однієї держави. З 2015 р. індійський уряд почав використовувати термін “Індійсько-Тихоокеанський регіон”, що, за оцінкою представника МЗС Індії посла Саураба Кумара, відображало розширення інтересів Індії і було наступним кроком у розвитку концепції “Діяти на сході” [Address by Secretary... 2022].

Індійський уряд загалом підтримував концепцію “вільного і відкритого Індійсько-Тихоокеанського регіону”, сформульовану у 2017 р. адміністрацією Д. Трампа,

проте уникав її антикитайської риторики й наголошував на інклюзивності цього регіону, включно з КНР. У червні 2018 р. під час безпекового форуму “Діалог Шангри Ла”, який із 2002 р. щорічно проводиться в Сінгапурі, Н. Моді виклав бачення “вільного, відкритого, інклюзивного, мирного і заможного Індійсько-Тихоокеанського регіону” з регіональним порядком, що ґрунтується на правилах, зі стійкими і прозорими інфраструктурними інвестиціями, свободою навігації і польотів над його територією, безперешкодною законною торгівлею, взаємною довірою до суверенітету, дотриманням принципів мирного вирішення диспутів і рівності між націями. Цей регіональний порядок мав базуватися на принципах суверенітету, територіальної цілісності й рівності усіх держав, незалежно від розміру і сили, на діалозі й згоді усіх, а не на силі небагатьох. Важливими складниками Індійсько-Тихоокеанського регіону були центральна роль АСЕАН та її єдність [Modi 2018].

У червні 2019 р. АСЕАН запропонувала власну концепцію Індійсько-Тихоокеанського регіону (Outlook on Indo-Pacific), а в листопаді цього року Н. Моді виступив на Східноазійському саміті (Бангкок, Таїланд) з “Ініціативою Індійсько-Тихоокеанського регіону” (Indo-Pacific Oceans Initiative). У ній акцентувалося співробітництво держав цього широкого регіону в таких основних сферах, як морська екологія і ресурси; розбудова можливостей; менеджмент зменшення ризиків стихійних лих; розвиток науки, технологій і академічного співробітництва; торгівля; поєднуваність; морський транспорт [Modi 2019]. “Погляд АСЕАН на Індійсько-Тихоокеанський регіон” та “Ініціатива Індійсько-Тихоокеанського регіону” уряду Індії мали багато спільного, базувалися на основних принципах сприяння миру і співробітництву в регіоні [Modi 2020]. Серед іншого, їх об’єднувало те, що ні Індія, ні АСЕАН не хотіли, щоб у Пекіні склалося враження про антикитайський характер їхньої регіональної стратегії.

Під час 18-го саміту Індія – АСЕАН (жовтень 2021 р.) дві сторони ухвалили спільну заяву про співробітництво для реалізації “Погляду АСЕАН на Індійсько-Тихоокеанський регіон”. Зокрема, передбачалось посилення практичного співробітництва у пріоритетних сферах, визначених цим документом, передусім на морі та в торговельно-економічній сфері, а також розвиток поєднуваності, реалізація цілей стійкого розвитку [ASEAN-India Joint Statement... 2021].

Станом на 2020 р. додатково до щорічних самітів лідерів Індія – АСЕАН діяло 30 механізмів секторального діалогу і сім механізмів зустрічей на рівні міністрів. Крім діалогу з АСЕАН і участі в асеаноцентричних регіональних форумах, Індія й надалі розвивала двостороннє співробітництво у сфері безпеки та оборони з окремими державами-членами АСЕАН, передусім із В’єтнамом, Індонезією, Сінгапуром, Філіппінами.

У 2015–2016 рр. Індія і В’єтнам підписали низку двосторонніх угод у сфері безпеки, включно з меморандумами порозуміння про оборону і співробітництво берегової охорони [Panda 2015]. У 2015 р. індійське військове судно здійснило візит у в’єтнамський порт Дананг. У 2016 р. В’єтнам дозволив чотириденний візит двох індійських військових суден у найважливіший стратегічний порт Камран, Філіппіни – триденний візит двох суден ВМФ Індії у стратегічну бухту Субік [Indian Naval ships... 2016]. У 2018 р. Індія і Сінгапур підписали оновлену угоду про співробітництво у сфері оборони і обмін розвідувальною інформацією. З 2018 р. розпочалися спільні морські навчання Індії та Індонезії “Самудра Шакті” (Samudra Shakti) [Augustine 2021].

“Діяти на сході”: співпраця з Республікою Кореєю

Останніми роками помітного розвитку набуло співробітництво Індії з Республікою Кореєю (РК). Цьому сприяла “Нова південна політика” (НПП), оголошена президентом Мун Чже Іном у листопаді 2017 р. Це була перша цілісна ініціатива

Республіки Кореї, спрямована на розвиток відносин з Індією і АСЕАН. Вона передбачала підняття відносин з ними в політичній, економічній, соціальній і культурній сферах до рівня відносин зі США, Японією, КНР і Росією. Хоч РК мала досить тісні відносини з Індією і АСЕАН, багато спільних інтересів, проте в попередній дипломатії Сеула вони не мали такого ж значення, як відносини з великими державами [Botto 2021, 1]. Трьома основними напрямками “Нової південної політики” було визначено: добробут (економічне співробітництво), люди (соціокультурне співробітництво) і мир (політичне і стратегічне співробітництво). В індійсько-корейських відносинах найбільшого розвитку набув перший – економічний – напрям.

Під час першого візиту президента Муна в Індію в липні 2018 р. було організовано Бізнес-форум Індія – РК і круглий стіл керівників провідних індійських і корейських компаній, підписано 11 меморандумів про порозуміння, більшість із яких пов’язані з розвитком торгівлі й бізнесу. Н. Моді і Мун Чже Ін спільно відкрили нове підприємство компанії “Самсунг” у м. Нойда в штаті Уттар-Прадеш, яке мало стати найбільшим у світі (за виробничою потужністю) з виробництва мобільних телефонів.

Тоді як більшість великих корейських компаній увійшли на індійський ринок у середині 1990-х рр., існували суттєві перешкоди для ведення бізнесу в Індії середніх і малих компаній та стартапів. “Нова південна політика” Республіки Кореї, реалізація ініціатив уряду Н. Моді “Виробляйте в Індії” і “Стартап Індія” мали сприяти ліквідації цих перешкод. “Нова південна політика” зосереджувалась передусім на розвитку інфраструктури і запровадженні нових технологій. До кінця 2018 р. прями іноземні інвестиції РК в Індії досягли 5,61 млрд дол. У 2020 р. операції в Індії здійснювали близько 500 корейських компаній.

Індійські компанії також здійснили кілька значних інвестицій в економіку Республіки Кореї. Компанія “Tata Motors” інвестувала понад 400 млн дол. після купівлі автомобільної компанії “Daewoo”. Компанія “Mahindra and Mahindra” інвестувала в економіку Республіки Кореї загалом понад 1,5 млрд дол., після того як у 2010 р. купила більшість акцій автомобільної компанії “SsangYong Motor Company”.

Поряд із прогресом в інвестиційній сфері в торгівлі Індії з Республікою Кореєю простежувались ті ж тенденції, що й у торгівлі з Японією і АСЕАН. Індія і РК підписали угоду про вільну торгівлю (СЕРА) у 2009 р., вона набула чинності з 1 січня 2010 р., проте не привела до очікуваних для Індії результатів. Після помітного зростання двосторонньої торгівлі у 2010–2011 рр. (із 12,1 млрд дол. у 2009 р. до 17 млрд дол. у 2010 р. і 20,5 млрд дол. у 2011 р.), надалі її обсяги коливались між 16–21 млрд дол. Однією з цілей “Нової південної політики” було збільшення обсягів торгівлі Кореї з Індією до 2030 року на 150 %, порівняно з 2017–2018 фін. р., до 50 млрд дол. У 2020 р. під впливом пандемії COVID-19 обсяги торгівлі зменшились до 16,8 млрд дол., що було менше, ніж у 2010 р., коли угода про вільну торгівлю набула чинності. Водночас постійно зростає торговельний дефіцит Індії: якщо у 2009 р. він становив 3,9 млрд дол., то у 2019 р. збільшився до близько 10 млрд дол. [Botto 2021, 29–30; Kesavan 2020].

Офіційна допомога розвитку Індії з боку Республіки Кореї не була суттєвою. Передусім це обумовлювалось політикою індійського уряду. У 2003 р. він визначив коло держав, від яких Індія отримувала таку допомогу (США, Японія, Велика Британія, Німеччина, ЄС, Росія), та форму її надання (через багатонаціональні інституції і недержавні організації), тоді як Республіка Корея надає Офіційну допомогу розвитку переважно на двосторонній основі. У 2015 р. Н. Моді й тогочасна президентка Республіки Кореї Пак Кин Хе підписали Меморандум про порозуміння щодо створення двостороннього Фонду розвитку економічного співробітництва розміром 1 млрд дол. і надання Республікою Кореєю експортних кредитів на інфраструктурні проекти через Експортно-імпорتنний банк Кореї (КЕХІМ). Проте ці плани не були реалізовані.

Нові стимули для розвитку двосторонніх відносин у різних сферах, включно з торгівлею, інвестиціями, енергетикою, сферою безпеки, надав візит в Індію президента Муна у 2018 р. У спільній заяві за результатами цього візиту було викладено узгоджену позицію двох держав, яка доповнювала три основи “Нової південної політики” [Joint Statement... 2018]. Згідно з досягнутими домовленостями, у 2021 р. було вирішено спрямувати Фонд розвитку економічного співробітництва на проєкти цифрової економіки і міської інфраструктури Індії, зокрема й “розумну” транспортну систему Нагпур – Мумбаї [Botto 2021, 33]. У вересні 2021 р. Індія і Республіка Корея розпочали переговори про перегляд угоди про вільну торгівлю. Вони завершилися в лютому 2022 р. Нові умови цієї угоди мають сприяти більш збалансованому розвитку двосторонньої торгівлі [CEPA to Unleash... 2022].

Індія і Республіка Корея визнавали подібність своїх стратегічних інтересів, а також центральну роль АСЕАН у регіоні. У 2015 р. відносини двох держав підняли до рівня “особливого стратегічного партнерства”. Тоді уряди заявили про посилення безпекових зв’язків через активізацію зустрічей посадовців високого рівня у сферах дипломатії і оборони, взаємний обмін розвідувальною інформацією, спільні військові навчання і взаємні візити військово-морського флоту, співробітництво між виробниками у сфері оборони.

У 2018 р. під час візиту Мун Чже Іна в Індію обидві держави погодились посилити військові обміни і спільні навчання, обмін інформацією між урядами та оборонними галузями, а також підтвердили важливість свободи навігації і повітряного простору, посилення механізмів діалогу і співробітництва в галузі нерозповсюдження, засудили тероризм. У спільній заяві зазначалася згода Індії і Республіки Кореї дослідити можливість тристороннього співробітництва [Joint Statement... 2018].

У рамках розвитку стратегічного співробітництва регулярно відбувалися зустрічі міністрів оборони і радників з національної безпеки Індії та Республіки Кореї. У вересні 2019 р. під час візиту до Сеула міністра оборони Індії було підписано логістичну угоду. Вона дає змогу представникам військово-морських сил двох держав обмінюватися припасами і послугами на взаємній основі під час навчань, операцій з гуманітарної допомоги і візитів до портів одна одної.

Проте Республіка Корея уникала публічної підтримки концепції “вільного і відкритого Індійсько-Тихоокеанського регіону”. Незважаючи на договірні союзницькі відносини зі США, вона не стала учасницею форуму “Квад”, який відновив свою діяльність із 2017 р. У рамках третього складника “Нової південної політики” – сприяння миру – Сеул зосередився на проблемах нетрадиційної безпеки і намагався уникати чутливих стратегічних проблем, які могли призвести до погіршення відносин з Китаєм. Співробітництво між Індією і Республікою Кореєю у сфері безпеки, яке розпочалося з 2010 р., розвивалося переважно в галузі оборонної промисловості.

“Діяти на сході”: двостороннє і багатостороннє співробітництво з Австралією

На відміну від Республіки Кореї, співробітництво Індії й Австралії найбільше виявилось у сферах безпеки і оборони. Воно активізувалось після взаємних візитів прем’єр-міністрів двох держав, які відбулися у 2014 р. Вони підтвердили прагнення зміцнити двосторонні відносини в різних сферах і вивести стратегічне партнерство на новий рівень.

У вересні 2014 р. на запрошення Н. Моді відбувся державний візит в Індію прем’єр-міністра Австралії Т. Ебботта. За його результатами було підписано чотири угоди/меморандуми про порозуміння, зокрема угоди про співробітництво у сфері мирного використання ядерної енергії і водних ресурсів, про постачання в Індію австралійських енергетичних ресурсів. Прем’єр-міністри підтвердили зацікавленість обох держав у більш тісному співробітництві на морях, зміцненні партнерства

у сферах оборони і безпеки, більш практичному співробітництві в Регіональній асоціації Індійського океану (IORA) [Joint Statement... 2014].

Офіційний візит Н. Моді в Австралію в листопаді 2014 р. був першим візитом прем'єр-міністра Індії в цю державу за 28 років. Як зазначалося в заяві Н. Моді для преси, партнерство між Індією і Австралією було “природним”, оскільки вони поділяли спільні цінності й інтереси, мали стратегічне морське розташування і значну економічну синергію [Modi 2014b]. Під час візиту обговорювались можливості розвитку економічних, політично-безпекових і соціально-культурних зв'язків двох держав, було підписано низку угод, зокрема угоду про нові рамки співробітництва у сфері безпеки. Зазначалося, що безпека і оборона – важливі сфери нового індійсько-австралійського співробітництва для сприяння регіональному миру і стабільності, протидії тероризму і транснаціональним злочинам. У вересні 2015 р. були організовані перші двосторонні морські військові навчання AUSINDEX, які з того часу відбувались один раз на два роки.

Оскільки Японія і Австралія були договірними союзниками США, розвиток співробітництва Індії у сфері безпеки з цими трьома державами відбувався паралельно.

У січні 2015 р. Індія і США оприлюднили спільну заяву про спільне стратегічне бачення. У ній зазначалося, що їхнє тісне партнерство було “незамінним” для сприяння миру, добробуту і стабільності в єдиному Азійсько-Тихоокеанському та Індійсько-Тихоокеанському регіоні. Декларувалися спільні наміри розбудовувати партнерство для підтримки стійкого інклюзивного економічного розвитку, економічної інтеграції, прискореного спорудження інфраструктури для поєднуваності регіону. Підтверджувалась важливість зміцнення морської безпеки, забезпечення свободи навігації і польотів через регіон, особливо через Південно-Китайське море, утримання від використання сили чи погрози силою, вирішення територіальних і морських спорів мирними засобами, згідно із загальновизнаними принципами міжнародного права. Упродовж наступних п'яти років Індія і США мали зміцнювати регіональні діалоги, інвестувати у тристоронні консультації із зацікавленими державами, у поглиблення регіональної інтеграції, зміцнення регіональних форумів, вивчення додаткових багатосторонніх можливостей для співробітництва у сферах, які сприятимуть “довготерміновому миру і добробуту для усіх” [US-India... 2015].

У 2015 р. розпочався тристоронній стратегічний діалог Індії, Японії і США на рівні міністрів закордонних справ. Під час цих зустрічей обговорювались питання спільного інтересу, як-от морська безпека, регіональна архітектура в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, тристороннє співробітництво, включно з гуманітарною допомогою, наданням підтримки після природних лих, розвитком регіональної поєднуваності [Media Note 2015]. Із 2015 р. Японія стала постійною учасницею військових морських навчань США та Індії “Малабар”.

У 2017 р. знову зібрався чотиристоронній неформальний регіональний форум у сфері безпеки “Квад” (Quad) за участю Австралії, Індії, США і Японії, який став щорічним. Його оцінювали як коаліцію держав зі спільною платформою захисту свободи навігації і сприяння демократичним цінностям у регіоні [Chanlett-Avery et al. 2020].

Усі держави-учасниці були зацікавлені у збереженні регіонального порядку, що ґрунтується на правилах, і мінімізації негативного впливу піднесення КНР, проте їхнє стратегічне бачення не було ідентичним. Керівництво Індії було більш стриманим у критиці політики КНР, наголошувало на інклюзивності Індійсько-Тихоокеанського регіону, докладало зусилля для розвитку прагматичних відносин з КНР, намагалось балансувати відносини зі США, Японією, Австралією і Китаєм. Це обумовлювалось тим, що Індія не мала прямих морських спорів з Китаєм, натомість єдина з держав-учасниць “Квад” мала з ним сухопутний кордон, де в них були невирішені територіальні проблеми. На відміну від Японії та Австралії, Індія не мала

договірних відносин зі США у сфері безпеки. Вона була більше економічно інтегрована з Китаєм, ніж з іншими державами-учасниками “Квад”. Геополітична й економічна конкуренція Індії та КНР на регіональному рівні поєднувалася з двосторонньою торгівлею, обсяги якої постійно зростали, і співробітництвом у сфері нетрадиційної безпеки. Обидві держави поділяли бачення багатополосного світу, обидві були членами угруповання БРІК/БРІКС (із 2009 р.) і Шанхайської організації співробітництва (з 2017 р.), часто посідали однакову позицію в ООН, на конференціях з міжнародної торгівлі й екологічних проблем. Обидві держави вживали заходи з розвитку довіри, здійснювали контакти між військовими тощо.

З огляду на наміри “перезавантажити” відносини з КНР, у 2018 р. індійський уряд відхилив запит Австралії на участь у військових навчаннях “Малабар”. Водночас у листопаді 2018 р. було започатковано зустрічі міністрів закордонних справ і оборони Індії та США у форматі “2+2”, у наступному році – Індії та Японії. У 2019 р. відбувся двосторонній Бізнес-форум Індії і Японії у сфері оборонної промисловості, інтенсифікувалися двосторонні військові навчання. Це свідчило про балансування індійським урядом відносин з Японією, Австралією, США, з одного боку, і КНР – з іншого.

Воєнне вторгнення Китаю в союзну територію Ладакх, кульмінацією якого стали збройні сутички навесні 2020 р., спричинило більш рішучу позицію Індії в розвитку співробітництва з регіональними державами у сфері безпеки і оборони. У 2020 р. Індія погодилась на участь Австралії в багатосторонніх військових морських навчаннях “Малабар”, після чого в них брали участь усі чотири держави “Квад”. У червні 2020 р. Індія і Австралія підняли двосторонні відносини до рівня “всестороннього стратегічного партнерства” і підписали логістичну угоду про взаємне використання матеріально-технічного забезпечення. У вересні 2020 р. Індія підписала аналогічну угоду з Японією. Після відставки у вересні 2020 р. уряду Ш. Абе, ініціативи якого мали вирішальну роль у зближенні Японії та Індії, наступні японські уряди продовжили його політику.

Крім Японії, Австралії та Республіки Кореї, Індія підписала логістичні угоди з Сінгапуром і Францією [Rej 2020], у жовтні 2020 р. – базову угоду про обміни і співробітництво зі США (BECA Agreement), спрямовану на поглиблення військового співробітництва.

У вересні 2021 р. відбулася перша зустріч міністрів закордонних справ і міністрів оборони Індії та Австралії у форматі “2+2” [Joint Statement... 2021]. Незважаючи на наміри розвивати торговельно-економічні й соціально-культурні відносини Індії та Австралії, міністр закордонних справ Індії С. Джайшанкар визнав, що основами їхнього партнерства залишались оборона і безпека [Defence & Security... 2022].

Багатостороння співпраця між Індією, Австралією, Японією і США в рамках “Квад” продовжилася. Проте невизначеність Індії щодо того, наскільки це відповідає її інтересам, зберігалася. За оцінками американських експертів, це робило Індію найслабшою ланкою форуму “Квад”, майбутнє співробітництво у рамках якого залишалось невизначеним [Chanlett-Avery et al. 2020, 1–2, Jaishankar and Madan 2021]. В основі зовнішньої політики Індії й надалі була традиційна доктрина “неприєднання”, артикульована в нових міжнародних умовах як “стратегічна автономія”. У зв’язку з цим Індія віддавала перевагу двосторонньому співробітництву у сфері безпеки над багатостороннім і здійснювала балансування між різними регіональними партнерами, щоб проблеми у сфері безпеки не перешкоджали її торговельно-економічним інтересам і співробітництву з КНР.

Висновки

Отже, політика Індії “Дивитися на схід” і “Діяти на сході” включала два основні складники – торговельно-економічний і стратегічно-безпековий. Унаслідок здійсненого аналізу було виокремлено чотири етапи в її розвитку: 1) 1992–2000 рр.;

2) 2000–2010 рр.; 3) 2010–2014 рр.; 4) з 2014 р. до сьогодні. Спочатку ця політика була спрямована на розвиток торговельно-економічних зв'язків Індії з регіоном Південно-Східна Азія, який динамічно розвивався. З початку XXI ст. вона поширилася за межі ПСА, передусім завдяки розвитку торговельно-економічного й інвестиційного співробітництва з Японією, що стало результатом ініціатив японського уряду. У міру піднесення Китаю, зростання його регіонального впливу й асертивності політики на морях посилювався стратегічно-безпековий вимір політики “Дивитися на схід”. Започаткування нового етапу цієї політики під назвою “Діяти на сході” (з 2014 р.) було пов'язано як із зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. За уряду Н. Моді вона стала більш орієнтованою на досягнення конкретних результатів, зріс її стратегічний вимір, розширилась географія за рахунок розвитку співробітництва з Республікою Кореєю, Австралією, США. Водночас центральна роль Південно-Східної Азії та партнерства з Японією у “східній” політиці Індії зберегла своє значення.

Більш активне залучення Індії в процеси регіональної економічної інтеграції у ПСА, “великій Східній Азії” та АТР привело до неоднозначних результатів. З одного боку, позитивний вплив на соціально-економічний розвиток Індії мали пільгові кредити Японії на інфраструктурні проекти, зокрема у Північно-Східному регіоні, залучення японських і корейських прямих інвестицій. З іншого боку, угоди про лібералізацію торгівлі Індії з АСЕАН, Японією і Республікою Кореєю зумовили зростання торговельного дефіциту Індії, що змусило індійський уряд порушити питання про перегляд цих угод. Індія вийшла з переговорів про Регіональне всебічне економічне партнерство і не стала учасницею цієї найбільшої у світі зони вільної торгівлі.

Зміни у “східній” політиці Індії на різних її етапах були спричинені передусім зовнішніми чинниками. Суттєвий вплив на ці зміни мали, з одного боку, регіональна політика КНР, з другого – ініціативи інших регіональних держав, насамперед Японії, Республіки Кореї, США, Австралії, АСЕАН і окремих держав-членів, спрямовані на збереження регіонального порядку, що ґрунтується на правилах, та уникнення встановлення регіонального домінування КНР. Водночас уряд Індії продовжував балансувати між регіональними партнерами у сфері безпеки і КНР, наголошував на центральній ролі АСЕАН у регіональних процесах та інклюзивності Індійсько-Тихоокеанського регіону, щоб нові партнерства у сфері безпеки не зашкодили торговельно-економічному співробітництву з КНР.

Важливим складником політики Індії “Дивитися на схід” і “Діяти на сході” були і залишаються відносини з КНР, проте з огляду на їхню складність і багатоаспектність вони є предметом окремого дослідження. Також більш детального вивчення заслуговують усі окреслені нами напрями цієї політики, що дасть змогу доповнити і конкретизувати змальовану нами загальну картину її формування і розвитку. Позиція Індії в умовах російсько-української війни 2014–2022 рр. актуалізує вивчення індійсько-російських відносин, які також є складником політики Індії “Дивитися на схід” і “Діяти на сході”.

REFERENCES

Abe Sh. (2007), “Confluence of the Two Seas. Speech by H. E. Mr. Shinzo Abe, Prime Minister of Japan at the Parliament of the Republic of India”, in *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, August 22, available at: www.mofa.go.jp/region/asia-paci/pmv0708/speech-2.html (accessed February 1, 2022).

Abe Sh. (2013), “The Bounty of the Open Seas: Five New Principles for Japanese Diplomacy. Address by H. E. Mr. Shinzo Abe, Prime Minister of Japan. January 18, 2013, Jakarta”, in *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, available at: www.mofa.go.jp/announce/pm/abe/abe_0118e.html (accessed February 1, 2022).

“Address by Secretary (East) at the Gateway House Round Table on “India: Pursuing Prosperity & Security in the Indo-Pacific” (2022), in *Ministry of External Affairs, Government of India*,

February 01, available at: https://mea.gov.in/Speeches-Statements.htm?dtl/34782/Address_by_Secretary_East_at_the_Gateway_House_Round_Table_on_India_Pursuing_Prosperty_Security_in_the_IndoPacific (accessed February 3, 2022).

“ASEAN-India Joint Statement on Cooperation on the ASEAN Outlook on the Indo Pacific for Peace, Stability and Prosperity in the Region” (2021), in *Ministry of External Affairs, Government of India*, October 28, available at: <https://mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/34425/ASEANIndiaJointStatementonCooperationontheASEANOutlookontheIndoPacificforPeaceStabilityandProsperityintheRegion> (accessed February 2, 2022).

Augustine R. (2021), “India’s Act East Policy: Warning to China or Flawed Strategy?”, in *Geopolitical Monitor*, October 13, available at: www.geopoliticalmonitor.com/indias-act-east-policy-warning-to-china-or-flawed-strategy/ (accessed February 3, 2022).

Bajpae Ch. (2017), “Dephasing India’s Look East / Act East Policy”, *Contemporary South-east Asia*, Vol. 39, No. 2, pp. 348–372.

Botto K. (2021), *South Korea Beyond Northeast Asia: How Seoul Is Deepening Ties With India and ASEAN*, Carnegie Endowment for International Peace, New York.

“Brief Note on India-Japan Bilateral Relations” (2020), in *Ministry of External Affairs, Government of India*, available at: www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/India-Japan_Bilateral_Brief_feb_2020.pdf (accessed February 4, 2022).

“CEPA to Unleash India-UAE Economic Potential, Boost Trade to USD 100 bn: India’s Envoy” (2022), *The Economic Times*, February 17, available at: <https://economictimes.indiatimes.com/news/economy/foreign-trade/cepa-to-unleash-india-uae-economic-potential-boost-trade-to-usd-100-bn-indias-envoy/articleshow/89640828.cms> (accessed February 4, 2022).

Chanlett-Avery E., Kronstadt A. K. and Vaughn B. (2020), “The ‘Quad’: Security Cooperation Among the United States, Japan, India, and Australia”, in *FAS Project on Government Secrecy*, available at: <https://sgp.fas.org/crs/row/IF11678.pdf> (accessed February 5, 2022).

Chellaney B. (2014), *How the Japan-India Alliance Could Redraw Asia’s Geopolitical Map*, February 2, available at: <https://chellaney.net/2014/02/02/how-the-japan-india-alliance-could-redraw-asias-geopolitical-map/> (accessed February 2, 2022).

Clinton H. R. (2010), “Remarks at Press Availability. Hanoi, Vietnam, 23 July 2010”, in *U.S. Department of State*, available at: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2010/07/145095.htm> (accessed February 1, 2022).

Clinton H. R. (2012), “Delivering on the Promise of Economic Statecraft. Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State. Singapore Management University, Singapore. November 17, 2012”, in *U.S. Department of State*, available at: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2012/11/200664.htm> (accessed February 2, 2022).

“Defence & Security Key Pillars of India-Australia Partnership: EAM Jaishankar” (2022), *The Economic Times*, February 11, available at: <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/defence-security-key-pillars-of-india-australia-partnership-eam-jaishankar/articleshow/89500553.cms> (accessed February 4, 2022).

Dewan V. (2021), “India’s Act East Policy: Strategic Rationales and Maritime Strategy”, in *The Security Distillery*, May 31, available at: <https://thesecuritydistillery.org/all-articles/indias-act-east-policy-strategic-rationales-and-maritime-strategy> (accessed February 3, 2022).

Ensuring Secure Seas: Indian Maritime Security Strategy (2015), Integrated Headquarters, Ministry of Defence (Navy).

Five Years of India’s Act East Policy (2020), Institute of Peace and Conflict Studies.

“India in the Indo-Pacific: Pursuing Prosperity and Security” (2022), in *Gateway House*, February 1, available at: www.gatewayhouse.in/wp-content/uploads/2022/01/GHPaper_2022_India-in-the-Indo-Pacific_Pursuing-Prosperity-and-Security.pdf (accessed February 4, 2022).

“Indian Naval Ships visit Vietnam and Philippines” (2016), *Deccan Chronicle*, May 31, available at: www.deccanchronicle.com/nation/current-affairs/310516/indian-naval-ships-visit-vietnam-and-philippines.html (accessed February 5, 2022).

Jaishankar D. and Madan T. (2021), “How the Quad Can Match the Hype”, *Foreign Affairs*, April 15, available at: www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2021-04-15/how-quad-can-match-hype (accessed February 4, 2022).

“Japan-India Joint Statement: Intensifying the Strategic and Global Partnership” (2014), in *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, January 25, available at: www.mofa.go.jp/files/000025064.pdf (accessed February 2, 2022).

“Japan-India Relations (Basic Data)” (2021), in *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, November 18, available at: www.mofa.go.jp/region/asia-paci/india/data.html (accessed February 3, 2022).

“Joint Statement by President Moon and Prime Minister Modi “India and Republic of Korea: A Vision for People, Prosperity, Peace and our Future” (2018), in *Ministry of External Affairs, Government of India*, 10 July, available at: <https://mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/30041/India+Republic+of+Korea+A+Vision+for+People+Prosperity+Peace+and+our+Future> (accessed February 4, 2022).

“Joint Statement by Prime Minister Abbott and Prime Minister Modi, Visit to India” (2014), in *Department of Foreign Affairs and Trade (DFAT)*, September 05, available at: www.dfat.gov.au/geo/india/joint-statement-by-prime-minister-abbott-and-prime-minister-modi-visit-to-india-september-2014 (accessed February 5, 2022).

“Joint Statement on Inaugural India-Australia 2+2 Ministerial Dialogue” (2021), in *Ministry of External Affairs, Government of India*, September 11, available at: www.mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/34250/Joint_Statement_on_Inaugural_IndiaAustralia_22_Ministerial_Dialogue_11_September_2021_New_Delhi (accessed February 5, 2022).

“Joint Statement on India and Japan Vision 2025: Special Strategic and Global Partnership Working Together for Peace and Prosperity of the Indo-Pacific Region and the World” (2015), in *Ministry of External Affairs, Government of India*, December 12, available at: www.mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/26176/Joint_Statement_on_India_and_Japan_Vision_2025_Special_Strategic_and_Global_Partnership_Working_Together_for_Peace_and_Prosperty_of_the_IndoPacific_R (accessed February 4, 2022).

Kesavan K. V. (2020), “India’s ‘Act East’ Policy and Regional Cooperation”, in *Observer Research Foundation*, February 14, available at: www.orfonline.org/expert-speak/indias-act-east-policy-and-regional-cooperation-61375/ (accessed February 1, 2022).

Khatik M. H. and Bhandari U. (2021), “India’s Foreign Policy: A Transformation from ‘Look East’ to ‘Act East’ Policy”, *Towards Excellence*, Vol. 13, Is. 2, pp. 542–551, available at: <https://hrdc.gujaratuniversity.ac.in/Uploads/EJournalDetail/30/1046/43.pdf> (accessed February 1, 2022).

Koty A. Ch. (2021), “The ASEAN-India Trade in Goods Agreement”, in *ASEAN Briefing*, October 18, available at: www.aseanbriefing.com/news/asean-india-trade-in-goods-agreement/ (accessed February 2, 2022).

Lalwani S., Threlkeld E., Clary Ch. and Jordan Z. (2021), “Toward a Mature Defense Partnership: Insights from a U.S.-India Strategic Dialogue”, in *The Henry L. Stimson Center*, November 16, available at: www.stimson.org/2021/toward-a-mature-defense-partnership-insights-from-a-u-s-india-strategic-dialogue/ (accessed February 13, 2022).

“Launch of India-Japan Act East Forum” (2017), in *Ministry of External Affairs, Government of India*, 5 December, available at: www.mea.gov.in/press-releases.htm?dtl/29154/Launch_of_IndiaJapan_Act_East_Forum (accessed February 4, 2022).

Limaye S. P. (2003), “India’s Relations with Southeast Asia Take a Wing”, *Southeast Asian Affairs*, pp. 39–51.

Lynch III Th. and Przystup J. J. (2017), *India-Japan-Strategic Cooperation and Implications for U.S. Strategy in the Indo-Asia-Pacific Region*, National Defence University Press, Washington D.C.

Maini T. S. (2014), “India’s ‘Look East’ Policy Begins with Myanmar”, *The Diplomat*, available at: <https://thediplomat.com/2014/11/indias-look-east-policy-begins-with-myanmar/> (accessed February 2, 2022).

“Media Note” (2015), in *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, September 29, available at: www.mofa.go.jp/files/000102078.pdf (accessed February 13, 2022).

Mishra R. (2014), “From Look East to Act East: Transitions in India’s Eastward Engagement”, *The Asian Forum*, December 1, available at: <https://theasianforum.org/from-look-east-to-act-east-transitions-in-indias-eastward-engagement/> (accessed February 2, 2022).

Modi N. (2014a), “Prime Minister’s Remarks at the 9th East Asia Summit, Nay Pyi Taw, Myanmar”, in *Ministry of External Affairs, Government of India*, November 13, available at: www.mea.gov.in/Speeches-Statements.htm?dtl/24238/Prime_Ministers_remarks_at_the_9th_East_Asia_Summit_Nay_Pyi_Taw_Myanmar (accessed February 5, 2022).

Modi N. (2014b), “Prime Minister’s Statement to the Media during his Visit to Australia (November 16–18, 2014)”, in *Narendra Modi*, November 18, available at: www.narendramodi.in/joint-statement-during-prime-ministers-visit-to-australia-november-16-18-2014-6908 (accessed February 5, 2022).

Modi N. (2018), “Prime Minister’s Keynote Address at Shangri La Dialogue (June 01, 2018)”, in *Ministry of External Affairs, Government of India*, available at: www.mea.gov.in/Speeches-Statements.htm?dtl/29943/Prime+Ministers+Keynote+Address+at+Shangri+La+Dialogue+June+01+2018 (accessed February 5, 2022).

Modi N. (2019), “Prime Minister’s Speech at the East Asia Summit, 4 November 2019”, in *Ministry of External Affairs, Government of India*, available at: https://www.mea.gov.in/Speeches-Statements.htm?dtl/32171/Prime_Ministers_Speech_at_the_East_Asia_Summit_04_November_2019 (accessed February 5, 2022).

Modi N. (2020), “English translation of Prime Minister’s Remarks at 17th India-ASEAN Virtual Summit”, in *Ministry of External Affairs, Government of India*, November 12, available at: https://mea.gov.in/Speeches-Statements.htm?dtl/33189/English_translation_of_Prime_Ministers_remarks_at_17th_IndiaASEAN_Virtual_Summit (accessed February 10, 2022).

Mohanty S. (2013), “India Spreads its Wings in Asia-Pacific Region”, *TwoCircles.net (TCN)*, available at: http://twocircles.net/2013oct20/india_spreads_its_wings_asiapacific_region.html (accessed February 4, 2022).

Naidu G. V. C. (2004), “Looking East: India and Southeast Asia”, in *Research Center for Humanities and Social Sciences*, available at: www.rchss.sinica.edu.tw/capas/publication/newsletter/N27/2704_02.pdf (accessed February 3, 2022).

“Overview ASEAN-India Dialogue Relations” (2021), in *The ASEAN Secretariat*, November, available at: <https://asean.org/wp-content/uploads/2021/11/Overview-ASEAN-India-November-2021.pdf> (accessed February 6, 2022).

Palit A. (2016), “India’s Act East Policy and Implications for Southeast Asia”, *Southeast Asian Affairs*, pp. 81–92.

Panda A. (2015), “India and Vietnam Push Ahead with Strategic Security Cooperation”, *The Diplomat*, May 26, available at: <https://thediplomat.com/2015/05/india-and-vietnam-push-ahead-with-strategic-security-cooperation/> (accessed February 4, 2022).

Pant H. V. (2013a), “India Turns to the East”, in *Business Standard*, October 12, available at: https://www.business-standard.com/article/opinion/harsh-v-pant-india-turns-to-the-east-113101200637_1.html (accessed February 5, 2022).

Pant H. V. (2013b), “India’s ‘Look East’ Policy is Already Paying Dividends”, in *PressReader*, December 17, available at: <https://www.pressreader.com/uae/the-national-news/20131218/282175058934678> (accessed February 5, 2022).

Prabhakar W. L. S. (2016), “India and the Indo-Pacific”, in *Science, Technology and Security Forum (STSf)*, November 30, available at: <http://stsfor.org/content/india-and-indo-pacific> (accessed February 3, 2022).

Rej A. (2020), “India and Japan Sign Military Logistics Agreement for All to See”, *The Diplomat*, September 12, available at: <https://thediplomat.com/2020/09/india-and-japan-sign-military-logistics-agreement-for-all-to-see/> (accessed February 13, 2022).

Singh M. (2013a), “PM’s Opening Statement at 11th India-ASEAN Summit in Brunei Darussalam”, in *Prime Minister’s Office Website*, October 10, available at: <https://archivepmo.nic.in/drmanmohansingh/speech-details.php?nodeid=1371> (accessed February 4, 2022).

Singh M. (2013b), “PM’s Statement at the 8th East Asia Summit in Brunei Darussalam”, in *Prime Minister’s Office Website*, October 10, available at: <https://archivepmo.nic.in/drmanmohansingh/speech-details.php?nodeid=1370> (accessed February 4, 2022).

The Freedom to Use the Seas: India’s Maritime Military Strategy (2007), Integrated Headquarters Ministry of Defence (Navy).

“The Tokyo Declaration for India-Japan Special Strategic and Global Partnership” (2014), in *Ministry of External Affairs, Government of India*, September 1, available at: <https://www.mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/23965/Tokyo+Declaration+for+India++Japan+Special+Strategic+and+Global+Partnership> (accessed February 10, 2022).

“US-India Issue Joint Strategic Vision for Asia-Pacific and Indian Ocean Region” (2015), in *Business Standard*, January 25, available at: www.business-standard.com/article/news-ani/us-india-issue-joint-strategic-vision-for-asia-pacific-and-asia-pacific-region-115012500790_1.html (accessed February 10, 2022).

“Vision Statement ASEAN India Commemorative Summit” (2012), in *The ASEAN Secretariat*, December 21, available at: <https://asean.org/vision-statement-asean-india-commemorative-summit/> (accessed February 6, 2022).

Н. Д. Городня

**Формування і розвиток політики Індії “Дивитися на схід”
і “Діяти на сході”**

Поширення концепції Індійсько-Тихоокеанського регіону відображає визнання Індії важливим актором регіональних процесів у Південно-Східній Азії (ПСА), “великій Східній Азії” та Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР), що стало результатом реалізації політики індійських урядів “Дивитися на схід” і “Діяти на сході”. Метою цього дослідження є з’ясування сутності цієї політики на основі висвітлення її головних цілей, напрямів і рушійних сил, наступності і змін на різних етапах її реалізації та попередніх результатів.

Унаслідок дослідження було виокремлено чотири етапи в розвитку цієї політики: 1992–2000 рр.; 2000–2010 рр.; 2010–2014 рр.; з 2014 р. до сьогодні. Зміни в політиці на різних етапах були обумовлені передусім зовнішніми чинниками – регіональною політикою КНР та ініціативами інших регіональних держав у торговельно-економічній і стратегічній сферах. Спочатку вона була спрямована на розвиток торговельно-економічного співробітництва Індії з державами Південно-Східної Азії. З 2000 р. набуло суттєвого розвитку співробітництво Індії з Японією. З 2010 р. посилюється стратегічно-безпековий вимір політики “Дивитися на схід”. За уряду Н. Моді новий етап цієї політики дістав назву “Діяти на сході”. Для нього характерні більша орієнтація на конкретні результати, розширення географії й посилення стратегічного виміру. Зміни в політиці відображали пристосування Індії до нових міжнародних умов, включно з “відкриттям” М’янми, зростанням напруження в Південно-Китайському морі, посиленням китайського впливу в ближньому до Індії зарубіжжі. У сфері безпеки Індія суттєво посилила співробітництво з Японією, США, Австралією, окремими державами АСЕАН, щоб захистити регіональний порядок, що ґрунтується на правилах. Водночас індійський уряд уникав антикитайської риторики і балансував відносини між КНР та іншими регіональними партнерами.

У торговельно-економічній сфері більш активне залучення Індії в процеси регіональної інтеграції у ПСА й АТР спричинило неоднозначні результати. Позитивний вплив на соціально-економічний розвиток Індії мали пільгові кредити Японії на інфраструктурні проекти, зокрема у Північно-Східному регіоні, залучення японських і корейських прямих інвестицій. З іншого боку, лібералізація торгівлі з АСЕАН, Японією і Республікою Кореєю спричинила зростання торговельного дефіциту Індії, що змусило індійський уряд порушити питання про перегляд підписаних угод про вільну торгівлю та вийти з переговорів про Регіональне усебічне економічне партнерство.

Ключові слова: Індія, зовнішня політика, “Дивитися на схід”, “Діяти на сході”, Н. Моді, Індійсько-Тихоокеанський регіон, Азійсько-Тихоокеанський регіон, Східна Азія, Південно-Східна Азія

Стаття надійшла до редакції 23.03.2022